

3121

Dalarna

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK
UPPSALA

Vämlus sn

Landsmålsarkivet

Löhf, Erik. 1931.

Svar på ALMA:s fråga. 27
Årens beredning.

35 bl. 4:

3121

L. L.

Acc. 1. B.

27. Skerns Beredning.

I. Jordbrukets redskap.

Den gemensamma benämningen för jordbrukets redskap är: jordbrukstjesskap. (-in.) Vagnar och åkdon, samt allt som skulle köras med häst, benämnes "akudon."

Yxor och spadar, samt handredskapen, som brukades, benämnde (bl. 18-31) man andrierskap och andkuost. (andkost.)

Handredskap. Yxor: öks, öksi, öksiä.

Turylea, lauwöksi. Denna yxa användes vidrensning av diken, t. ex. att hugga bort buskar, "wajjbukska, -ä" samt vid borttagning av tuvor "lauwä" och bunkar "bunka-ä".

Plogyan, denna yxa, eller "liggminkaska", som den kallades, skulle man alltid ha med sig.

(därav namnet, som betyder, att alltid ligga med) liggande i åkdonet, och användes både som yxa, och som hammare. När man skulle plöja användes den för ned- och uppflyttning av plog-klessan, för uphållande av önskat djup, samt för islagning av kilar.

Dalarna.

Värmland.

Erik Löhf.

Ink. 3/3/1931.

" 28/3/1931

O. tuw-yxa

2)
Till ploggen använde man oftast en sämre, ej så
vass nya av mindre modell, samt gamla utslitna
nyor. Vid plöjning skulle man, jämte ploggen,
alltid ha en spade med sig.

Klubbor: Några klubbor brukade man sällan ha.
En klubba, som man brukade, var terklubban,

terklubba, u, ur, denna var gjord av en träklubb, O. ter-klubb
träsklubb, med ett påsatt skapt. Denna klubba
användes på terjord för sönderslagning av terklumpar.
terkoppa, a,

Hackor: Kokhacka, kuokakka. Kokhackan användes O. kok-hacka
es vid plöjningen till sönderhackning av kokor kuokur.
Denna hacka var gjord av en järnplåt eller en gammal
spade, som man filat vass, och satt fast vid ett
träskapt. Istället för kokhacka kunde man även
använda en spade, som var vass.

Flåhacka: Flåacka, denna hacka användes till att
vända jordkokor, samt vid torvuppslagning, etc.

på hösten då myren tjälat lossade man myrskakar.
 "mörkuokur". "Ta los mörkuokur."

Hackjärn: "ackjennä". Hackjärnet var gjort av
 ett vasst järn med ett kort, stadigt träskapt.
 När man ~~hög~~ ~~stämmande~~ myrskakar hackade
 man sönder kokorna med hackjärnet på en
 huggkubbe "stakka" och tokade sedan torven när det
 blev varmt. Detta arbete utfördes såväl av män som
 kvinnor.

O. hack-
járn

Fig. 3. Dyrghacka: "dyndsgrävå", "dyndspicka", ~~dessas~~ ~~bröplite-~~
 nande hacka använde man till att hacka
 sönder (picka, "picklund"), gödseln så att den blev
 små, samt om vintern, för lossning av gödseln,
 om den tjälat.

O. dyrghacka

Korp: "kuorp-in". Detta redskap fanns icke för, utan
 då kunde man använda sig av dyrghackan när
 man skulle lossa grus och stenar. Senare började man
 använda sig av korgen mest då vid lossning av

grus i grusgröpar "grusgrävå," - grävi." Lösning av grus be-
nämnes "att knorpa." Druckningen av hackor benämnes
"akka, grävå"

Dikesfram. "dikesfram" denna hacka hade 5 klor och an-
vändes vid dikning att draga klorer ut diket.

Krattor: "krapsur, erur." Detta redskap, som består
av ett träskapt, som med till är kluret och på
detta är fastsatt ett tvärslycke ("er-skolln," av trä i
vilket sitter pinnar av järn. Användes mest vid ut-
jämnning av grus och jord. Druckningen benämnes;

"krapsa, pepsa."

Fallkratta: "Follkrapsa" ~~Denna brukades för~~ den är - B. fall-krapsa
~~hövden tillbaka,~~ och användes vid nedmyllning av
säd i "foll, follum" = skog som man brände ned och
sädde i. Det var mest påg som sädde. Omkring
denna åker (foll) hade man sedan ett staket
eller stängsel, som benämndes "follruogard, -m."
När man skulle meja (stjärå) använde man

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
E. Löhf. 1931. VÅMHUS
DAL.
Frgl. 27

en krokig kniv, som man kallade "stjärna."
 Grepar: "gjepeå - gjepe." De äldsta, ~~så~~ grepar voro
 av trä, vilka man gjorde av en tjock, som var väckt
 i form av en "klyka," i form som ett Y, man kunde
 även ha sådana ^{grepar} som det fanns 3 klor på. Dessa
~~så~~ grepar benämndes "ljögur," och användes vid
 hemkörning av säd, samt vid tröskning med slaga,
 att skaka halmen fri från säden. Senare fick
 man grepar av järn med 3 klor av järn och träskaft.
 Grepen användes till att mörka dynga i ladugården =
 ("ätt mukå") samt på åkern för bredning av dyngans
 ("brjeda"), även vid lastning och lossning av dynga
 på en vagn. Grepens klor benämnes ("gjeptinna")
 När man använder en grep kallas det ("ätt mukå")
 Spadar och skovlar. De äldsta spadarna och skovlar-
 na voro av trä, och det fanns både oskoddade och skoddade.
 De benämnes: ("spadn, spädän, och pekka, peku, pekur")
 När "pekkan" var oskodd benämndes den "trajpekka"

C. Ljuga f.

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VÄMHUS
 DAL.
 Frgl. 27

C. trå-räka f.

när den varit skredd benämndes den skuvrika.

skoningen på en peka, heter pekuskuvon.

Senare fick man spadar av jämplåt, såsom den vanliga spaden spadr, dikespaden, dikespadr, och skyfflarna skyffeln. Dikespaden användes vid dikning och skyffeln vid skottning av f. ex. snö, och torvstjör men man kan också använda en s. k. trärika.

Spett: Spettet består av en ca 1" tjock järnstång, som kan vara olika lång. Den benämnes jernstaundji, och användes vid lossning av stenar, ätt spelta. vid lyftning av större stenar brukar man en grov stång lunna, om stenen är mycket stor användes flera lunnor, av olika grovlek.

Släggor, sladdsa, sladdsur. Olika slaggor funnos såsom: stenlägg stjesladdsa, stjebuorn, användes vid klymning av sten, knostor, = den största slaggan benämnes knosträ, vid användandet, ätt knostrea. Borstlägg buorsladdsa användes vid lossning av sten.

vilket kallas "att buora". Stenbomar användes när man t. ex. skulle spränga en sten, till att göra hål i stenen för dynamiten. När man i äldre tider skulle bota bort en sten eller en del av den gjorde man opp eld på stenen och uppkallade den och så slog man på kallt vatten och sprängde bort den. Att spränga ben ämnes "att spraindsa."

Stendroggar: "stjetjåkå, stjeshipa," dessa användes vid bortkörning av större stenar. "stjeshipa" bestod av en tjörk, som skulle vara grov och stark. Tjörken skulle vara väckt i V denna form. Sedan gjorde man ett hål för att få fast kättingarna när man skulle spänna för en häst. Vid bortföring av mindre sten och grus använde man en stenkärva, som kallas "skusthjävra". Dessa kärvor drog en karl, eller också sköt han den före sig vilket kallas "att skustå."

C. sten-
stjepa f.

Hövedskap och dragordningar:

Hövedskapen benämnes "akuduon".

Dragordningar voro skacklar, samt vid svängning kunde man använda sig av draglinor "draglainur".

O. drag-
lina f.

Skacklar: Plogskacklar och harnskacklar, benämnes "pluogskacklä, och arnskacklä." Skacklar: "skacklä," "skackla," "skakulln," = 9.5 a. Skacklarna gjordes av en

ljök, som var vävt i lämplig form. = "skackelämmin."

svänglarna: kallas "skackelslämi." Bestagena i mitten av svängeln kallas "ansliin." Skäulan, som är fast satt i denna kallas "viida." Bestagen i ändarna av svängeln, som fast höll skacklarna kallas "oldjenni." På de skacklar,

O. hä-
järn

som användes om vinster "witlerskacklä," kallas bestagen med till för: "spuorjenni," även "skackelälä."

Namnet på den gemensamma, kraftigare svängeln för ett par dragare, vilket brukades på senare tiden, (för plöjde och harvade man med endast en häst.) är: "paarslämi" även "singältraik." Det senare ordet är nog det äldsta.

Något gemensamt namn för alla tre svängarna
 brukades icke. När man t. ex. skulle "brä och plöja
 sade man" "Ja pluggskackla o parsläni minn di."
 Skacklarna på en vagn "vangin" eller "äktilla" kallas
 för "skalmur" flerb. "skalma" ent. Hålen i skacklarna,
 genom vilka man fäster dem vid selen benämnes
 "ardvuolä - ti." Den märka på selen, som sättes
 in i "ardvuolä" kallas "arda", "årdur".

aa?

w?

Huvkrok: Denna krok, som brukades att sätta fast
 harnen vid skacklarna gjordes av en björk, som
 var väl i denna form. På senare tider kunde man
 även vika ett järn och sätta fast på undre sidan av
 björkkroken, vilket blev starkare, själva björkkroken
 brukades då som hantag. Hantrok: "arbkruksin."

Tyggar: "tyjögur." Dessa voro gjorda av en c. 1" tjock
 fyrkantig plankbit eller brädbit, vilka man satte fast
 vid hästfoten, först använde man vidjor, men
 senare fick man lämpliga järn. De användas vid

plöjning och hämning i sankt mark, samt vid köningarna
i mynnan "mörnan". De brukas även på vintern, då snön är lös.
Bark. "Myllån" | I äldre tider hackade man bort
toven och brände den där man skulle göra ett
nytt åkerstycke, ~~liksom man i "Jalli" brände~~
~~mer skog~~. Sedan plöjde man med "myllån,"
vilken var helt av trä. "Myllån" var gjord av
en björk, som var väckt lämpligt, en kvarsitth-
ande gren fick utgöra styre, sedan spetsade man
till björkhiten fram till och så hade man en plöj
som drogs både av människor och hästar. Senare
förhållrades den med en tiben till av järn.

C. myll m.

Rist. "Risten" Den gjordes av björk, med en till av järn,
som böjdes, för att den, när man ristade, skulle draga ner
risten i jorden. Benämningarna på de olika delarna:
Hela ställningen kallades "ristkerambäl". a) "stydur", "stydä"
b) "antaa" och "stydä" kallades den del, som man höll tag i
när man körde risten. Den övriga delen av denna stäng

Landsmålarkivet Uppsala 3121
E. Löhf. 1931. VÄMHUSDAL.
Frgl. 27C. krammel
uu

kallades "åsm." d, "rústjernä." = rústens till. } Rústén fästes
 vid skacklarna med järnlänkar (små) ^{och} med en krok, } B. rúst
 som hakades i ^{vidjan} "vidjan" på skacklarna. Järnlänkar =
"jernletsä." Krok: "kruok, kruoksin."

Rústen användes när man skulle plöja upp en vall-
"linda". Först körde man med rústen ett varv runt
 och så hakade man loss den och så fästes plojen fast
 och så körde man i rústfäran med plojen tills man
 kom till det ställe där man lämnat rústen, varefter
 plojen lossgjordes och rústen ^(åter) fästes vid, och så körde man
 varv efter varv till det var färdig plöjt. Det var ett
 mycket tungt arbete för hästarna när man skulle
 plöja, ty vallen var igensmcken av "lunkar" och "självräkt gräs."
"jövgräs." Färanna gjordes ungefär lika breda, man mätte } O. självgräs
 endast med ögonen "ögonmått", eller som man sade,
"man" ta uppå jena jöörd = man tog på ett ungefär.
 Att köra med rúst kallades att "rústa", vilket
 kunde göras av en man.

Landsmålsarkivet, Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931, VÄMHS
 DAL.
 Frgl. 27

Plog. Benämnes pluvin. De första plogarna voro helt av trä, och användes blott på öppen jord, änen vändskivan var av trä, men senare fick man sidana av järn från någon annan ort. Plogarna gjordes helt och hållet i orten av någon snickare, som var van att göra sadana. (Den enda plog, som drogs med handkraft var myllan vid besning av potatis.) Därefter förbättrades plogen och man fick olika sorters plogar med namn efter tillverkningsorten, såsom: Forsbacka, Viktoria, och Överums-plogar. De första järn-plogar, som användes här på orten hetta "Hedemora plog", därefter fick man Dräng-Anders-plogen, varefter de mera moderna plogarna komma. Djupgåendet hos träplogen reglerades med en plogfot, som benämnes "plog-kessa" - 30 f. Vändskivan "pluggjörli" satt alltid på högra sidan av plogen. (Den del av plogen, som gick nere i jorden benämnes "plugg-älv".) Skjuret eller handtaget benämnes "andwahr".

} O. myll

22?
00?

} O. hälv

Delarna av en modernare plog benämnes:

a) hantag = "plog-antai." & "plog-skalmur" d) stydur.

e) plog-åsn." g) ristjennä." j) "belldn." o) plog-åln."

k) plog-fjöli." De största plogarna benämnes storplogar.

"sturpluvin." Transporten av plogen skedd i en vagn
Att använda sig av plogen benämnes "pljö."

sladd. Benämnes "sladdn." Sladden var tillverkad av tre
stockar, dessa voro sammansfogade med granris, som
man ~~vid~~ för att det skulle vara mjukt så
det höll bättre. Stockarna voro genomhuggna med hål
genom vilka man sedan drog granriset och fogade samman
stockarna. Detta vidna granris benämnes "svölk,"
även "granvölk," "gräsvölk." Sladden förtes vid skack-
larna med svölk. När man körde med sladdor
brukade körkarlen stå på sladden eller också be-
lastades den med tunga stenar för att den skulle
ha bättre. Att köra med sladd benämnes
"sladda."

O. sladd

Harv. Benämnes "arba, arbur." De ~~äldsta~~ äldsta harv-
 arna voro ganska små, de benämnes "kattfustur," och
 "kattfustarba." Därefter kommo "kluvanba," och
 Dessa harvor hade trekantig form. Efter dessa harv-
 or fick man en harv med raka pinnar som benämnes
 "repppinnarba." Man satte fast pinnarna i harvorna
 i äldre tider med ~~hjä~~ "nyjöd." Man vet öfversta
 delen av pinnen åt sidan, så att den ej skulle åka
 ner. Hela träramen till harven benämnes "kurud"-
 stycke. = "ovudstycke." Träbräna, i vilka man satte
 fast pinnarna benämnes "raffa." På senare tider
 skruvade man fast pinnarna. Harven fästes vid
 skacklarna med harvkroken, som var trä, På
 harven var fastsatt en märla, "mella," i vilken man
 fäste harvkroken. På senare tider kunde man bruka
 ett kröktigt järn i stället för harvkrök av trä. Harven
 typtes med den ombalade "mellan" ty det fanns två
 sadana på harven, en i varje ändan.

O. nyjöd?
nyjöd?

O. kurud-
stycke

O. raffa

12.
Att töra med horn benämnes: "arha." äls arbu."
Vält: Benämnes "weltn". Den första välten, som
brukades var en mindre vält, som benämndes
"andweltn." (Handvält.) | "And^wweltn" gjordes av en
c. 9" tjock trästock, med islagna "nålar" i tigg
ändar. på dessa nålar satte man fast ett par
ej så långa stänger, med vilka man drog välten.
När man skulle vält, kunde det göras av 2
krivror, som sköta välten framför sig (benämnes
"sknota") hållande i var sin stång "skalma".
När en karl skulle vält drog han den själv. |
Efter denna vält började man använda sig av
en vält, som tördes med häst "estveltn," denna
var gjord av en c. 16-19" tjock stock, mest
användes furu "furna". På denna vält hade man
äksor på handvältens skacklar, fast större,
med vilka man spände för hästen, skacklarna
benämnes "veltskacklä."

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.
Frgl. 27

D. hand-
vält

Den i vältkubben indrivna järnakeln benämnes
 "weltnäli." Dessa nålar fästes i en "ram", som
 gick runt välten. På denna ram kunde den,
 som körde stå, eller också kunde man sätta
 fast en sits på dessa, på denna sits kunde sedan
 körkarlen sitta då välten skulle göras tyngre.
 Gjalva hästocher benämnes även "kulltn." och nälen G. kullt
 kallas då "kulltakeln". Sitsen, som körkarlen satt
 på benämnes "sätä", eller "sitabaintsin" och "sitå-
plassen." Att köra med vält benämnes:
 "welta", "kulka".

Skentjörn benämnes: "stjeltjörn."

Skendrog. " "stjedråja." och användas vid
 bortforsling av större stenar.

Åkerbrukets redskapen förvarades om vintern i
 något tiden, "vagnslidrä", "akudronsridrä."

När någon ej förvarar sina äldon och redskap i ett
tider, utan har dem stående ute i ve och skur på
alla väder, ~~på sommaren som på vintern~~, kallades
det att han förvarade dem i "Dubbel-Pädras vagn-
lider." d. v. s. under bar himmel.

C. vagn-
lider.

(Dubbel Per var en person som brukade ha
sina födon och ättelbrukorskap stående
ute, i skudet av vagnlider, såsom ordet är
"Dubbel-Pädras vagnalider") Seura se E.N.R.

Erik Löf
Vänhus

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
E. Löhf. 1931. VÄM Hus
DAL.
Frgl. 27

11. Höst och vinterplojning.

Opdykt åker betyder i allmänhet, ett genom diken på två eller alla sidor omgivet fält, som är odlat. Åker benämnes även lot, lotu, lotä, lotir. Fält, felt, feltä kallas det åkersstycket, som man ser runt omkring eller också ett stort åkersstycke, som ej är avskilt genom diken. Tjäg: tjäg, tjägä. (benämnes även i vissa fall slätt) kallas ett ställe i skogen, i någon myr eller vid någon skräddån man slår det självrökande gräset, vilket användes som kreatursfoder.

Linda, lind-u - ur. benämnes vallen, som man skördar hö på. Potatisland: pärlotu. Trädgård: trädgård - n, -im, även kittu, såsom appäl-kittu ?
 äppelgård. Rör- och ärtlanden i trädgården benämnes saingå, såsom morot- myrrot, ärt- urt.
 blom- blöm - saingå.

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.
 Frgl. 27

Plöja: plöj. Höstplöjning: ostplöj. Det var ingen bestämd tid när man skulle börja höstplöjningen, utan i allmänhet börjar man plöja när skörden körs ifrån åkern. När det är brottom med plöjningen och det börjar att tjäla tjäl. Kan man ibland flykta undan t. ex. snesarna spres till grannes åker så att plöjningen kan verkställas. Åkerarna, t. ex. terrn; knorr, och havreager. - totir plöjdes först, ty dom tjälade först därefter kunde man fortsätta med vallarna bindarna tills frosten avbröt arbetet eller det tjälade, tjälad, så man var tvungen att sluta. Arbetstiden började när det ljusnade om morgonen och kunde när det var brottom fortsättas tills det blev mörkt, annars kunde man om det var på eftermiddagen, että-middain, sluta sedan man plöjt färdigt ett stycke, ty man kunde ha så lång väg till nästa så det kunde bli mörkt innan man kom dit.

B. plöja
v

Vårplöjning vårplöjning. ~~Den~~ ~~slag~~ av plöjning
 fanns sällan, utan man plöjde allt om tiden om
 man kunde, och det som då ej med hanns plöjdes
 då om våren. Plöjning och justring utfördes i äldre
 tiden med endast en häst särskilt då man plöjer
 sädesåkrarna. Vid plöjning av vall användes två häst-
 ar. Om det fanns 2 hästar i gården skötte endast
 en man plöjningen, men om man var tvungen
 att låna en häst när man skulle ha parhästar
 fröjde alltid ägaren eller någon annan i gården
 med och då skötte en man plöjen och den andra
 styrde hästarna, ombyte av dessa arbeten under
 plöjningen förekommer. I de fall då jorden var på
 samma ställe kunde man med 2 hästar
 plöja c:o 1 tunnland om dagen. Plöjning åt andra
 förekommer ofta, ersättningen för arbetet ut-
^{betalas}
~~gjordes~~ sällan i kontanter, utan man gör för det
 mesta arbetsbyte.

B. plöja

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.

Frgl. 27

Lönjorden och vallarna lindare (särskilt när de voro
 bunkugä) då voro de seza siegä och tungplöjda
tungplögdä. De benämnas även tungjord, tungyördi.
 Sandjorden var lättplöjd, lättplögd och benämnas
lättyördi. Om plorens djupgående säges endast
pliv djupt (djupt) och pliv grunt. Att plöja en föra
 benämnas endast pliv eller djävå jena fuor.

? jfr

Föra fuori kallas den tröskurna jordskinan
 framman där ploren gått fram benämnas pluvfuori

} b. färj. 1
v?

Färrorna gjordes endast upå jena yörd. Det upp-
 plöjda fältet benämnas plivning ä.

Tegläggning: Hur man skulle böja plivningen av
 av en åker berodde på hur man hade hast det
 plöjt föregående år. Hadde man det föregående
 året plöjt med böjan vid sidorna och plöjt ut
 så böjades man nästa år med att plöja ihop och
 tväntorn. Böjades man plivningen av ett fält på
 mitten, så att två tillhör fällets mot varandra

kallas detta pliv iop eller legg upp. Plöjning åt sid- C. lägga upp
 onna kallas fell aut, fell sund. När man skulle C. fälla sönder
legg upp skedde vändningen alltid åt höger, men
 när man skulle fell sund skedde vändningen åt
 vänster. Den sista, eller mellersta färan kallas
millfuori. Den näst sista färan mellan två
 legan kallas slutfuori eller äistfuori. De upplöjda
 styckena på båda sidor kallas pier -; -i. Håra tomme
 plögen utan att plöja någon tilla benämnes äk tuomt,
 eller också tuomäka. Tomfäran = tuomfuori; -i. C. tomäka
 Plöjning av gräsvall = pliv lindu. Det upplöjda
 fältet efter vall benämnes nyplögt. Plöjning
 andra året efter sedan man haft vall kallas
pliv upp lindfuori (lindfuori kum upp.) C. lind-för
 andra året plöjda kallas säyra (säyra). C. säyra
 tiltan åker ihop framför plögen heter, ä stuppä C. stoppa
fe. När man plöjde i sur och klabbig jord sade
 man ä i djegut. C. ä

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.
 Fgl. 27

III. Trädbruk och gödsling.

Träda: träda. I de allra äldsta tiderna hade man en inhägnad om träden vilka då be-
nämndes kitta, - kittä, i vilken svinen fingo gå och höka och äta upp ogräset och rötterna. För att hindra ogräset att växa innan man plöjde kunde man harva 3- till 4 gånger och så plöjde man. Detta kunde göras 2 eller 3 gånger under sommaren alltefter som man hade tid. På hösten plöjdes trädan och så sådde man. Rötter av kvickrot lägä och andra pot-
ogräs såsade man ihop och antingen födes de bort ifrån åkern eller också brukade man bränna upp det. Här på orten föres stenarna bort ifrån åkernna men i fäbodarna fäbudrum har man lagt upp dem i stora stenvägar stienes, - i, - ä, - mm. vid sidan av åkernna. Sprängning av sten gjordes då endast genom uppvärmning och påslagning av kallt vatten.

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.

Frgl. 27

Bes

Dika. daika. Dikning av trädan under sommaren
 förekommer sällan utan att plöjning göres
 mest på hösten. Dikningen göres då av ägarna på båda
 sidor om diket, någon dag, då det bäst lämpar sig
 för dem. När man skulle till av med vattnet i åken
 brukar man göra några små diken i vilka det får
sinna bort, dessa diken hävas sedan igen. Stjern
 är sur, saurt. Den som dikar benämnes daikär,
 var det många dikare som t. ex. när man skulle
 göra nya diken benämnes dessa daikärslag. Att ta
 första spadtagen = ta är matgördi. Att jämna av kant-
 erna på diket = slänta, diärä slänta. Den slutande
 sidan av diket = slänta, eller daiksbraddi. Dikets kant
 i dagytan = riensä. Att jämna av dikets botten och
 skotta upp jorden = old (hälla) buotten (botten).
 Att fäsa gamla diken = riensä daikji, däri intages
 även pröjning pröja och verkbygging av buskar
buska.

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.
 Frgl. 27

Den sträcka, som lämnades oplöjd vid dikeskanten kunde bli c. 12"-14" bred, allteftersom man kunde komma åt och plöja, när det var små diken på sidorna kunde man låta en häst gå in i diket och då kunde man plöja bort nästan hela jemen. Stora diken, som utgöra anlopp för mindre benämnas ovuddaik, och de allra största t. ex. de som komma från myrar kallas kanal; -n. De andra diken längs pågångarna benämnas klowdaik.

obs.

Täckdiken, tebdaik. Dessa diken äro komma i bruk på senare tider. De fylldes alltefter som man hade tillgång till virke. Hade man gott om stänger fylldes man först med stänger staugum, varpå man sedan lade pis. för att jorden ej skulle passas ner, dessa diken benämnas staugdaik, till skillnad från dem som man endast hade fyllt med pis, vilka heta pisdaik. De diken som äro komma att gå under någon väg benämnas tunnba och äro gjorda av sten,

vilka lagts så att vägen ej skall passera ner.
 Den nu diket uppskottade jorden kallas daiksyördi.
 Den uppskottade dikervallen spjedis ut på åkern med
 spaden och sönderhakas sedan. vilket benämnes akke
kuokur eller akke tuorvin. Om det är bra fall på ett
 dike säger man ä i bra sug ä pda till daiksä.

Bror: brorä. Ett göra bror kallas brora. Brorren
 göras av trävirket med underlag av grövre stockar
 När det gäller en större brö kallas underlaget syllä.
 vid mindre bror, wasir, brorwasir. Överlaget,
 som göres av klorna stockar benämnes bruo. liinä.

bruoä !

Göda: diöda, diött. även dyndja. När det är bra gött säger
 ä i bra diött jä, motsats: ä i magert. Gödseln
 kallas även drut: -ä. Olika slag av naturlig gödsel
 äro, kyr-dyndja. (kodynga) est - (häst) fuok - (folk eller
 människor) dynga eller drut. Gödseln, som man får
 från får takkum och getter diötä. benämnes för att
 den är så små för smälän.

dj- (jfr dyö)

22

Själva gödselstaken benämnes dyngstafjin, och
 platsen där den ligger dyngstaden. Hästdyngan
 värderas mest. Gödseln, som kommer ifrån
 ladugårderna brukas icke användas var för sig utan
 man blandar ihop både kv. får och get samt svin-
 gödseln. Gödseln brukas icke blandas, förutom med
 det konstkv., som användes som strö, urnbär, samt den
 halan och hö som spilles vid stillningen. För ~~en~~ kvar
 tillbaka brände man torven, som hackades tvä
 av det översta jordlaget på myrjord och sedan
 sådde man i myllan och askan. Askan, som
 man får från spisen, användes också som göd-
 ningsämne på vallarna. Askan brukas särskilt
 på vallarna på våren så fort som snön gått
 av. För 20-30 år sedan började man använda
 kalk som gödningsämne på kalkfattig jord.
 Konstgödseln är nyare tiders gödningsämne.
 Superfosfat och kali samt Chilesalpeter användes.

Landsmätarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VÅMHUS

DAL.

Frgl. 27

Gödselkörning: köra gödsel - dyndja.

Redskap vid gödselkörningen: dyng grep - dynds griepi.
vid ålassning, flåhalkan och dyng halkan vid
lossning av dyngan i gödselstaden, samt grepen och
spaden eller pekkan vid avlastning.

Vinterkördon: Dynds skrynda och dynds slidu.

Sommerkördon: dynds kärra och vagnin.

Gaveln på dyngkärran heter luka. De två tagbara
sidorna på vagnen säidbrädi. Botten: flatjin.
Att lossa dynga: læssä eller mukka ä. Endast
männen verkställa gödselkörningen. Gödseln
brukar köras ut på våren stret före innan snön fjörä
går bort. Man gör då gravar i snön på åkern, i vilka
man redan avlastat dyngan. Dessa högar kallas
dynds lass. Man brukar även avlasta gödseln på ett
ställe av åkern och göra en enda stor stack,
som man sedan kör ut med en vagn när
man sedan skall sprida den på våren.

Vallarna brukar man göda på hösten med någon små och väl sönderdelad gödsel, som spreds ut strax före innan det börjar fjäla eller snöa.

Detta slag av gödning benämnes, dyrds urvunnin = göda opanga. Gödselvattnet uppsamlas endast med tvorstr och kommer på detta sätt med i gödseln. Gödseln sprides på åkern med gref men på senare tider har man börjat använda gödselspridare. Att sprida dyngan: brieda.

Dyngan antingen plöjes eller harvas ner.

IV. Vår och höstsädd.

Det gemensamma namnet för alla vårarbeten på åkern är, ~~en~~ wuänakenindji. | åke i wuän åkming.

Uttryck för att jorden är lämplig att bearbeta.

Ä brieda ^{si} ~~si~~, | ä i säänd. Motsatsen: ä int briedu (reko) än. Namnet på all sädd, som säas är, säs kuonnä.

I äldre tider brukade man endast karna om våren och sedan så direkt utan att plöja, det kallas.

O. Ewan-
med

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
E. Löhf. 1931. VÄMHDUS

DAL.
Frgl. 27

O. vår-
åkming

O. reda
sig-

ark i stäm. = harva på stomen. I myrmarker brukar man harva och så medan fjälen ännu finns kvar i marken, detta för att hästen skall kunna gå utan att sjunka ner. Detta benämns:

så i fjöläm (så på fjälen.) I mran man får harvar man frist. detta kallas arbynda. (När man hade sitt och man sedan harvade kallas detta arbeta.)

Kliös arba och fjäder arba användes före sädden.

Reppjärnar arba och littar arba användes efter sädden.

Nu när man på senare tid börjat använda sävingsmaskin endast harvar man före sädden.

Harvningen görs så att man harvar smitt över över järorna, detta kallas sniedur. Att köra med harven längs järorna från den ena ändan av åkern till den andra kallas djära jena wändor.

Orbyck för att man vid harvning påkände lämra en bit oherwad mellan två wändor: dieta.

Under harvningen brukar en person oftast en pojke

B. Stohm

B. fjäle

Moruttal!

O. harva
efter

fjinn?

djret

haska sönder större korn och low. Bepännes akk stydligt!
 knokkur. När man har gått och berett åkern kallar det
ä i pidd. Enligt de äldres säningsmärken skulle uttal?
 man så, när ålden - lovä bli laiku skurt lesä mans äm
 (" al - löven bli lika stora som omus örn) O. mus-
öra

Man brukar icke ha några märken för hur lätt man
 skulle så utan när man sår med handen får det
 spridas som det vill. Utsädet sås kuomä förvarade
 man i säckar, som man sedan körde till åkern på
 samma gång, som när man skulle larva. Den, som
 sår kallas säkall. Det är uteslutande män, som O. sä-karl
 verkställa piddan. För det mesta husbonden ausbonden
 i gården. De vanliga bönderna sådde endast med en hand
 men det har här i socknen funnits två skolade personer,
 (som gått i lantbruksskola) som sått med bägge händerna.
 Säckäppan: skiäppa; -u. Den var gjord av ett c. a 1 em.
 tjockt tråde, som viktes omkring lottören och fastsats.
 Ramen på säckäppan benämnes skiäpp-luadti.

Bollman, skäpp-lustkn. Skäppan fästes med en rem
 eller band som hakas över ena axeln, sedan håll
 säckarten i den med ena handen och sådde med
 den andra. Säden fylles i skäppan direkt från
 säckarna av den som sår. Allt säd och frön såddes
 med handen. Såringsmaskinen började komma
 i bruk för 20-25 år tillbaka. Här på orten har
 man för det mesta så små litlar åkrar att man
 kunde gå långt efter åkern två gånger och så, så
 var det fördrigt, men det kunde hända ibland
 att man av misstag kunde lämna någon
 fläck obesädd, denna fläck kallas mista. *O. mista f.*
 Man kunde även någon gång så in på där det
 var sätt och så dubbelt, detta benämnes
så dubbelt, och så inä! De bara fläckar som
 kunde uppstå kallas dodflekka, och när man
 skulle så i dessa fläckar igen kallas detta:
så i dodflekka eller också så um. (så om) *O. dod-fleck*

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.

Frgl. 27

När man silt harvas såden mer med rethpinn-
arbu. Denna harvning skedde länge efter åkern.
 Gröfsjö kunde sås efteråt utan att alls myllas
 ner, men någon gång kunde man harva över med
 en lätt harva. När det är färdigsatt säges: fälit-
satt eller satt fälit. Låningen kunde stå flera
 dagar i sträck, beroende på vilken jord man hade.
 Efter sådens medmyllning vältades man, men
 man kunde välta även sedan brodden kommit upp.
 alltefter som man hann med. Byosten = bunden.

Fälde biter hade man inga vidare trädgårdar här
 utan oftast några äppelträd äppel-traj och körs-
 bärs träd utanför stugorna. Nu har man börjat an-
 lägga mindre trädgårdar i vilka man odlar mest
 morot, persilja, ärter, porrar, samt några blommor.
 De olika platserna som man besatt skiljes
 med smala gångar, platserna kallas saingå.
 Kål-och blomfröna sås med nypan nyjru.

Landsmålarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VÄMHUS

DAL.
 Frgl. 27

Man kunde även draga upp kålrotsplantor kålrots
plantor i någon drivhåns plantläsa. Arbete
i trädgårdar är kvinnornas ~~göra~~ arbete djära.
Sätta potatis: sets pärur. Potatisen sättes omkring
20 maj. Berende på hurudan vären varit. Först
bröds gödseln ut på åkern varefter sätningen börjar
vilken tillgår så att först ^{plöjer} man ^{kanten på} upp en färd,
i denna sättes sedan potatisen med ca 1 fot
mellanrum varpå man plöjer igen denna färd,
varafter man plöjer en ny och så sätter man
åker i denna. Man sätter således potatisen i
varannan färd. Man börjar alltid mitt på åkern och
man gör då en liten rak rand, i vilken man sedan
sätter potatisen. (När ^{potatis} åkern var sur, varsk kunde
man göra större färder och högre, dessa kallas
szfuorä. Sättpotatis: sets pärur. Till sättpotatis
tager man oftast små potatis, som sparats kvar
eller om man hade smält om dem så kunde

man skära pönder större potatis. När åkern var
 färdig sått harvades den med en harv för att få
 över jord över all potatis. Ogräset som växer upp
 brukar manrensa bort antingen för hand eller
 och också åker man med en hästhacka stakken.
 När bladen börjat komma ovan jorden skall
 potatis åkern kuras myldas. Detta benämnes
mylld pälötn.

Landsmålsarkivet Uppsala 3121
 E. Löhf. 1931. VAMHUS

DAL.
 Frgl. 27